

Я. ТУРЧИН (Львів)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЇ ДЕРЖАВ: ПОЛІТИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ІДЕЇ О.ЕЙХЕЛЬМАНА

Після проголошення державної незалежності Україна задекларувала свій намір побудувати демократичну правову соціальну державу, засновану на верховенстві права, народовладді, забезпеченні політичних, економічних, соціальних прав і свобод своїх громадян. До переліку найбільш гострих питань сучасного українського державотворення належать пошук відповідної форми державного правління, територіальної організації та орієнтації на певний тип політичного режиму. У контексті вирішення цього питання особливого значення набувають теоретичні розробки минулого, в яких не лише аналізуються можливі форми державного будівництва, а й адаптовуються до політичних реалій України.

Праці, присвячені державі як формі політичної організації суспільства, є й у науковому доробку О.Ейхельмана. У них вчений розглянув роль держави у суспільному житті, виокремив її ознаки, структуру і функції, обґрунтував ідею правової держави, принципи її взаємодії з елементами громадянського суспільства тощо. Водночас науково-теоретична спадщина О.Ейхельмана є недостатньо дослідженою. У політологічному ракурсі його погляди частково висвітлювали В.Потульніцький, О.Мошак, Ю.Манелюк і П.Стецюк [7]. Більшість досліджень розглядають конституційні вподобання О.Ейхельмана. З-поміж них виділяються роботи А.Присяжнюка, Н.Єфремової, С.Кащенко, О.Мироненка, Д.Яневського та ін. [5] Вивчаючи правові аспекти системи міжнародних відносин, до праць вченого звертались К.Савчук, Л.Заблоцька, В.Денисов [6]. Отже, можемо констатувати факт відсутності наукових розробок, які розкривають підходи О.Ейхельмана до визначення держави, її функцій, підставових характеристик і типів. Метою публікації є відтворити та виділити особливості типологізації форм держави як політологічної категорії за О.Ейхельманом, а також довести актуальність поглядів вченого, їхню відповідність сучасному етапу національно-державного життя України.

Вивчення держави вчений тісно пов'язує з наукою про політику, яку розмежовує на теоретичну (загальне вчення про державу) та практичну або прикладну [4, с.18]. Завданням політичної науки, підкреслює він, є не лише констатувати наявні форми держави, її основні елементи, а й передбачати можливі результати еволюційного руху суспільно-політичного життя, розробити ефективні моделі державної організації.

Майбутня форма держави, на думку О.Ейхельмана, має відповідати етичним та релігійним нормам, які є характерними для більшості населення. При встановленні певного типу держави особливу увагу слід приділяти ментальним рисам, ідеології, національним інстинктам населення країни, використати досвід розвинутих держав. У своїх працях О.Ейхельман посилається на державотворчу практику США, а також Швейцарії та інших європейських країн, які визначає як «культурні» державні устрої, що відповідають демократичним ідеалам.

Державне життя, зазначає вчений, - це життя людей у межах державної організації, яка сама по собі є тисячолітнім явищем [1, с.23-24]. Державу вчений трактує як результат діяльності всіх громадських сил людства, як «вищу громадську справу людства»[3]. Загалом, О.Ейхельман визначав державу як систему закладів, через які реалізується влада, що мають своєю метою гарантування безпеки, порядку і культурного розвитку державної території та її населення [4, с.5]. У такому випадку держава реалізує функції внутрішньої і зовнішньої безпеки.

Обґрунтованою є позиція О.Ейхельмана про те, що визначення змісту політологічної категорії «держава» має відбуватися з врахуванням ознак державної організації на різних етапах її розвитку. Серед них він виділив: 1) окреслену територію; 2) населення, що проживає на цій території; 3) пануючу над територією і населенням найвищу владу [4, с.5-6]. Ці характеристики є «видимими» ознаками держави, які, однак, не можуть повністю розкрити зміст держави як основної політичної інституції. З метою вирішення поставленого завдання і отримання достовірних результатів, необхідно врахувати особливості різних типів державності у минулому, на сучасному етапі, а також у перспективі. Вчений пропонує типологізувати держави за двома критеріями, а саме: за типом політичної культури та за формою державного устрою.

Згідно з першим підходом він виділяє стародавньо-східну деспотію, патріархальну, теократичну, змішану (патрімоніальну) деспотію, лено-феодальну, давньо-класичну, поліційну, сучасну конституційну державу. За другим критерієм, поєднуючи різні політичні культури, вчений виокремлює три типи форм державного устрою – монархію, аристократію і демократію, в яких по-різному визначено межі громадянської свободи [4, с.54]. Останні в умовах новітньої епохи трансформувались у конституційну монархію, демократичну республіку і союзню державу. Разом з тим, О.Ейхельман прослідковує вплив на процес державотворення таких чинників, як національний менталітет, політичні традиції, географічне розташування держави тощо.

Отже, беручи до уваги тип політичної культури, що склався на певному етапі історичного розвитку О.Ейхельман виділяє різні типи держав. Серед них він називає:

а) стародавньо-східну деспотію, яка характеризувалася домінуванням теократичних принципів в організації виконавчої влади та залежністю глави держави від панівної касты, наприклад, жерців. Такий тип був встановлений у стародавньому Єгипті, де державна влада трактувалася як втілення божественної волі. Подібне обґрунтування джерел державної влади визначає зміст теократичної теорії походження держави;

б) патріархальний тип, за якого влада передається за спадковим принципом (наприклад, у Китаї, стародавньому Римі, а також грецьких містах-полісах). В античній Греції форми держави були послідовними: аристократія, олігархія, тиранія, демократія, охлократія;

в) середньовічну лено-феодальну державну систему, яка була результатом дезорганізації єдиної державності й характеризувалася розподілом державної влади між окремими її суб'єктами на основі приватно-правових відносин. У цьому випадку джерелом владних повноважень вважали власність на землю, а окреслена система легітимації влади в державі стала змістом трімоніальної теорії. Такий тип держави функціонував у середньовічні часи;

г) єдиної державний тип, коли на руїнах середньовічної держави королівська влада утворила єдиної державну владу, долучивши до її функцій забезпечення різносторонніх господарських потреб населення;

д) юридичний тип, який утворився в XV-XVI ст. у період переходу до нового типу держав (переважно абсолютних монархій) та розвинувся упродовж XVIII ст. у «освічений абсолютизм», коли «у політичній культурі починає зміцнюватись уявлення про те, що державний уряд зобов'язаний служити народові, його всебічному добробуту і що від цього обов'язку уряд одержує право на владу над населенням» [1, с.25]. Вчений посилається на тезу короля Пруссії Фрідріха II про те, що «король в державі її перший слуга» і констатує появу у цей період поняття суверенітету держави;

е) тип поліційної держави, який був тісно пов'язаний із системою абсолютної монархії. З метою наповнення державної скарбниці, держава надавала пріоритетного значення добробуту населення. Це відображалось у примусовому характері державної влади, її суттєвому втручанні навіть у сферу приватного життя громадян, а особливо у їхню господарську діяльність. Дрібне регламентування приватного побуту населення, як і турбота державної влади загалом були спрямовані на те, щоб обмежити економічну ініціативу громадян, коли «...приватні люди економічно витрачали свої засоби» [1, с.25-26]. Звертається увага і на той факт, що на початкових етапах свого функціонування поліційний тип державної організації не викликав заперечень, більше того, демонстрував позитивні результати у зростанні загального добробуту населення. Проте вже наприкінці XVIII ст. система поліційної держави викликала критику в наукових колах, де насамперед піднімалось питання вільної конкуренції та торгово-промислової свободи громадян;

є) тип конституційної держави встановився в умовах обмеженої монархії, коли верховна влада належить як представницькому органу, так і монарху, а в республіках – лише народному представництву. Функції держави за такого типу суттєво трансформуються, особливо у сфері життєдіяльності суспільства. Так, державна, а також місцева влада земств і громад створює сприятливі умови для розвитку загального народного добробуту, його господарської та духовної сфери. У державі конституційного типу чітко визначаються компетенції державної влади, встановлюються межі її функціонування, закріплюється сфера індивідуальної свободи громадянина, а сама адміністративна діяльність держави здійснюється відповідно до норм закону. За таких умов втручання державної влади в особисті чи господарські справи громадянина унеможлиблюється. «Тому, - констатує О.Ейхельман, - і з матеріального боку, і з боку т.зв. формального і зовнішньо-юридичного державність у своєму здійсненні в житті, у своїй реальній праці була поставлена в точні рамки законовідповідності відносно змісту прав громадянина» [1, с.27]. Суттєвою ознакою конституційної держави є система судового захисту прав громадян, що стало можливим через прийняття адміністративних законів, які протидіють порушенням з боку державної влади. Важливою характеристикою такого типу управління є реалізація принципу народного суверенітету на всіх рівнях державної організації.

з) тип правової держави, який отримав оцінку в працях таких вчених, як А.Смітт та І.Кант. Основною ідеєю такого врядування є невтручання держави в особисте господарське життя громадян, обмеження сфери державного управління системою правосуддя і захистом загальної безпеки населення. Теорія правової держави, констатує О.Ейхельман, базується на перетині концепцій єдиної державної, суспільно-самодержавної та незалежної держави. Філіація і розвиток таких суспільно-політичних ідей призвели до організації держави на законних підставах, коли відбуваються процеси децентралізації влади, утворення федеративних союзів тощо. Ефективне функціонування правової держави пов'язане з дотриманням принципів соціальної справедливості. Таким чином, йдеться про реалізацію ідеї суверенітету держави,

широкого піклування про добробут населення, на відміну від втілення системи вибіркових привілеїв держави поліційного типу. Тип соціальної і правової (справедливої) держави О.Ейхельман визначає, як «вищий і останній у культурному людстві тип державності», який «радикально змінив політичний та правний зміст у цій новітній державності...» [1, с.26]. Саме теорія правової держави, на переконання О.Ейхельмана, стала основою для сучасного типу державності.

Серед основних досягнень держави новітнього типу О.Ейхельман виділив: розвиток широкої внутрішньої культури в діяльності держави; функціонування державного апарату через раціональну систему відповідних установ; трансформацію економічної політики держави у напрямку реалізації принципу соціальної рівності, а також політики захисту праці. Ці ідеї вченого йдуть вступаять у протиріччя з постулатами манчестерської або англійської класичної економічної школи, яка пропагувала необмежене панування в економічній сфері вільної конкуренції і мала на меті збільшення економічних цінностей, цілковито ігноруючи матеріальний та культурний статус робітників. Новий тип соціальної політики, на переконання О.Ейхельмана, вимагає належної співпраці між роботодавцями і працівниками, а тому держава повинна більшою мірою регулювати справи народного господарства країни. Її метою є захист працівників на основі дотримання принципу соціальної справедливості в економічно-культурному середовищі [1, с.29]. Отже, державу дослідник визначив як основний суб'єкт реалізації соціальної політики. Натомість впровадження державою соціальних програм значно активізує адміністративну і законотворчу діяльність.

Аналізуючи шлях розвитку державної організації, О.Ейхельман вказав і на можливі напрямки її трансформації. По-перше, це розвиток і вдосконалення системи представництва інтересів через діяльність представницьких структур різного типу. По-друге, це зміна статусу і функцій найвищої виконавчої влади з метою підвищення ефективності її діяльності. По-третє, створення системи державного управління, яка б гарантувала відповідальність виконавчої влади за наслідки її діяльності. По-четверте, широка реалізація принципу народного суверенітету [8, с.304].

Важливим завданням О.Ейхельман вважав виділення й аналіз форм державного устрою як результату впровадження тієї чи іншої системи розподілу влади. Так, залежно від кількості осіб, які здійснюють керівництво державою, він виділив три форми державного правління: *монархію, аристократію і демократію*. При цьому вчений зазначає, що таку типологію запровадив ще Аристотель виключно щодо «правильних» форм держав, в яких правителі дбають про загальний добробут громадян і працюють задля його реалізації, нехтуючи особистим егоїстичним інтересом.

Аналізуючи новітню добу, О.Ейхельман вказує, що вона представлена трьома видами державної організації: *конституційною монархією, демократичною республікою і союзною державою*, що є новітнім явищем ХІХ ст. У результаті історичного розвитку націй, державних і правових відносин монархічні традиції трансформувались або зникли відповідно до вимог часу. «За останні роки, - пише вчений, - і в інших державах монархія, традиційний монархічний принцип з його старими вимогами за владу як власне право монарха на чолі всієї державної влади у всіх її функціях, зовсім усунений, а монархічна форма державного устрою залишається, мовляв, в якості тактичного способу для зручного утримання рівноваги між діючими елементами у державній діяльності» [1, с.36].

Сучасна конституційна монархія, за висловлюванням О.Ейхельмана, доповнилась політичною ознакою Нового часу – народним представництвом (парламентом), без згоди якого монарх вже не може приймати законів, призначати податки і визначати коло зобов'язань. Йдеться про те, що повноваження монарха обмежуються конституційними нормами. Монарх в умовах конституційної монархії все ж таки залишається главою держави на основі особистого права, влада передається йому у спадок і не є похідною від будь-якої іншої гілки влади. Проте згідно з конституцією монарх вже не є сувереном. Винятком є лише необмежена або абсолютна монархія [4, с.55]. Аналізуючи розвиток форм державного правління і їхню перспективу, О.Ейхельман вказує, що монархія закріпилась виключно в конституційній формі, натомість абсолютна монархія взагалі не трапляється в сучасній практиці політичного життя [4, с.55].

Вчений наголошує, що кожна держава у тій чи тій формі конституційного устрою є унікальною, як, наприклад, республіканська монархія (Англія, Бельгія) або монархічна республіка (Франція). У цьому контексті О.Ейхельман особливого значення надає проблемі встановлення і розвитку парламентаризму та зазначає, що парламентаризм набув широкого застосування у всіх конституційних монархіях, натомість відсутній в окремих тогочасних республіках (наприклад, США). Парламентаризм, в його уявленні, - це політичний звичай формувати кабінет міністрів, що в дійсності представлений главою виконавчої влади в державі, якого обрано відповідно до рішення більшості складу законодавчого органу.

Демократична республіка може набувати різних форм залежно від рівня застосування двох видів демократії: представницької та безпосередньої. Так, вчений виділив два різновиди республіканської форми правління. За першої, представницької, у республіці не поширюється практика проведення всенародних плебісцитів та референдумів, а депутати, які складають народне представництво, не можуть обмежуватись будь-якими обов'язковими інструкціями, у тому числі, задекларованими виборцями [4, с.55]. Натомість в умовах другої, безпосередньої, для вирішення важливих державних питань широко застосовують плебісцит, частота використання якого визначається реальними потребами суспільно-політичних обставин. Окрім того, О.Ейхельман виділяє ще й проміжну форму державного устрою, яка займає умовну позицію між республікою з плебісцитом і без плебісциту. Це та форма, коли для вирішення певних питань громадяни обирають своїх представників для утворення тимчасового парламенту, окрім наявного постійного законодавчого органу чи тимчасового загального об'єднаного парламенту на місцях. Широке застосування така форма знайшла у системі державного правління Сполучених Штатів Америки.

У своїх працях вчений застерігає, що демократично-республіканська форма державного устрою може розвиватися і в зворотному – охлократичному напрямку. Його позиція зумовлена тим, що для стабілізації державної влади в умовах демократичної республіки, у порівнянні з іншими формами держави, більшою мірою потрібні висока громадянська гідність і поміркованість для реалізації демократичних гасел і принципів. «Тільки розумність та істина, як незмінне добро, існують вічно. Розумна демократичність, - пише вчений, - себто непідроблена, щира реалістично послідовна демократичність конкретно, наприклад, у тому виглядові, як її комбінував Аристотель у своїй «Політії», - така розумна демократія може бути

вічно сталою державною формою, і вона є найкращою, коли для неї утворилися в країні відповідні умови громадського життя, але найвищому їх утворенню можна допомагати і це залежить від інтелігентських елементів у суспільстві та державній владі» [1, с.36]. Спекулятивне політиканство О.Ейхельман називає спотворенням демократичних принципів та ідеалів. Залишаючись вірним прихильником республіканських і демократичних традицій, він водночас застерігає, що цей тип держави має тенденції до дегенерації державного побуту, які в республіканських системах є більш реальними порівняно з конституційною монархією, бо в республіці «...розмах державного життя є ширший та вільніший, їй і легше спотикатись» [1, с.37].

Зовсім новою формою держави О.Ейхельман називає *союзню державу* і переконує, що у тогочасному політичному житті вона набуває великого прогресивного значення. До складу союзню держави входили окремі структурні одиниці, які залишили за собою державну незалежність, тобто всю повноту державної влади на власній території. Система державної влади в союзній державі побудована за особливим принципом. Так, О.Ейхельман вказує на практику США, Швейцарії, Німеччини, де всі складові союзню держави (кантони, штати, землі тощо) значною мірою зберігають самостійність державної влади, оскільки не є складовими так званої особливої системи союзню влади. За таких умов функції державної влади виконуються двома типами владних установ: союзними і місцевими. Проте вчений не трактує це як роздвоєння державної влади, а, навпаки, місцевий і союзний рівень називає цілісною загальною системою державної влади, в якій верховна (вища) влада належить владі союзній. Остання визначає обсяг повноважень суб'єктів союзу відповідно до союзню конституції. Крім того, можливості союзню держави у сфері владних відносин принципово відрізняються від повноважень провінцій (губерній, колоній) із широким земським самоврядуванням, обсяг яких визначається державною владою. Суб'єкти союзню держави мають власну політичну державну владу, яка не обмежується союзню владою [4, с.12]. Вони зберігають за собою всю повноту державної влади за винятком тих питань, які вимагають загальної згоди всіх держав-учасниць такого союзу і здебільшого стосуються зовнішньополітичної сфери. За таких обставин рішення приймаються всіма державами, які входять до складу союзню. Водночас обсяг повноважень союзню держави, констатує О.Ейхельман, може бути різним у кожному конкретному випадку.

Особливо важливим моментом вчений вважає виділення специфічних передумов утворення союзню держави і чинників такого об'єднання, що спрямовані на досягнення загального добробуту її суб'єктів. До них відносить, по-перше, тісні національні зв'язки, по-друге, культурну та політичну наближеність та ідентичність, по-третє, історичні передумови організації союзню держави.

Центральною складовою союзню держави є федеративно-державний устрій, який і визначає її компетенцію, а саме: 1) виконання зовнішнь оборонних функцій спільними союзними силами і засобами; 2) функціонування спільних дипломатичних органів, діяльність котрих спрямовується на вирішення політичних справ федеративного об'єднання.

Постійно демонструючи своє лояльне ставлення до системи державної організації США, О.Ейхельман згодом її основні елементи зафіксує і в конституційному проекті для УНР. А вже ще у 1889 р. він констатує, що в основу організації американської держави покладено принципи демократії і федералізму. Таку систему О.Ейхельман назвав перспективною з огляду на ту особливість, що федералізм існує на демократичних засадах при відсутності складних нерозв'язаних історичних питань із сфери політики і дипломатії [2, с.34].

Хоча союзна держава не знайшла свого широкого застосування в окреслену історичну епоху, О.Ейхельман був переконаний в її перспективності. «Поки досі таке суспільне одержавлення зв'язків між окремими самостійними державами, що залишають за собою якість держав з державною владою, виявляють собою лишень винятки, - зазначає він, - але дуже можливо, що на майбутнє саме ця федеральна державна форма утвориться у всіх демократичних республіках в такий спосіб, що в провінції або губернії, або у відповідній частині їх, що нині ще самоврядуються в адміністративному порядку, утворяться в окремі держави на підставі обоюдної згоди з тим, аби попередній державний устрій перетворити в федеральну державу» [1, с.35].

Аргументуючи власну позицію, О.Ейхельман посилається на наявний тогочасний досвід у сфері державної організації, зазначаючи, що саме таким шляхом свого часу пішла Бразилія, перетворившись у 80-их рр. XIX ст. із централізованої у федеративну державу. Для ширшого усвідомлення демократичних переваг союзню держави, він зіставляє її з централізованим федеративним державним утворенням. Особливість організації влади у федеративній державі, зорієнтовує вчений, полягає в тому, що сфера повноважень суб'єктів федерації регламентується, суттєво обмежується федерально-конституційними законами. Повноваження федеральної влади може бути змінено лише в конституційному порядку. Натомість у союзній державі державна влада належить її суб'єктам, які мають так звані первісні права влади – тобто всю їхню цілісність, а федеральна державність наділена дорученими правами у чітко зафіксованому обсязі. З погляду сучасної політичної науки, О.Ейхельман вказує, що розвиток демократичної республіканської держави, зі значною територією та великою чисельністю населення має еволюціонувати в напрямку її перетворення в союзню державу, яка в майбутньому буде явищем цілком органічним, а не випадковим.

Узагальнюючи свої погляди про дефініцію державної організації, О.Ейхельман констатує, що держава – певний устрій вільних людей, заснований на принципах індивідуального життя та вільного розвитку особи, що є метою державної влади. Мета існування держави як основної інституції політичної системи суспільства – реалізація інтересів населення, водночас, державність (у розумінні процесу самовизначення), підкреслює він, це «...вища справа людськості» [1, с.11].

Аналіз праць вченого засвідчує, що він володів ґрунтовними науковими знаннями у сфері дослідження держави і її правого обґрунтування, які поєднав з наукою про політику, виділивши теоретичні і практичні складові останньої. Державну організацію він назвав цілком природним логічним явищем і вищою громадською справою у розвитку людства. Вчений запропонував класифікацію держав за типом політичної культури, формами державного устрою, а також спрямуванням держави на виконання тих чи тих функцій. Здійснивши не тільки політичне, а й правове обґрунтування її основних структурних елементів, О.Ейхельман сформулював визначення держави, виділив характеристики сучасних держав та

можливі шляхи їхнього розвитку і трансформації. За основу своїх досліджень він використав світову теоретичну спадщину, практичний державотворчий досвід високорозвинутих країн, а також національні державницькі традиції. Сукупність теоретичних поглядів О.Ейхельмана на державу пронизана ідеями демократизму, домінування права, а також встановлення соціального типу держави, що відповідає сучасним уявленням про цілі державного розвитку. З метою повного аналізу суспільно-політичних поглядів О.Ейхельмана варто розглянути запропоноване ним визначення державного суверенітету як у внутрішньому, так і зовнішньому вимірі, а також принципи входження України до міжнародних союзів. Це створює перспективу для подальших наукових пошуків у контексті окресленої теми.

Очевидно, що вчений спираючись на ґрунтовну наукову базу, створив концепцію українського державного будівництва. Детально аналізуючи наявні тогочасні форми держави, О.Ейхельман виділяє їхні позитивні і негативні особливості, історичне підґрунтя, відповідність до ментальності нації, а також перспективи розвитку, з метою вибору відповідної моделі для державного розвитку України. Він констатує: «...ми, українці, будемо дуже обачні у нашій національно-державній роботі. Ми щиро хочемо утримати національно-самостійний, демократично-республіканський устрій на батьківщині, а тому ми й повинні робити все те, що для цього реальними умовами і раціональними вимогами потребується» [1, с.37].

1. Ейхельман О. Енциклопедія права: Курс читання проф.О.Ейхельмана на I-му семестрі економічно-кооперативного відділу Української Господарської Академії в ЧСР / О.Ейхельман. – Подєбрати: Б.в., 1923. - 84 с.
2. Ейхельман О. Введение в систему международного права // Университетские известия / О.Ейхельман. – К., 1889. - № 9. – С. 1-62.
3. Ейхельман О. Вступ до проекту конституції УНР / О.Ейхельман // Народна справа. – 1920. – 14 жовтня.
4. Ейхельман О. Очерки из лекций по Русскому государственному праву // Университетские известия / О.Ейхельман. – К., 1890. - № 3. – С. 1-62.
5. Єфремова Н.В. Проект Конституції Української Народної Республіки Отто Ейхельмана (1920) / Н.В.Єфремова // Наукові праці / Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2004. – Т.3. – С.208-220.; Мироненко О.М. Витоки українського революційного конституціоналізму 1917-1920 рр. Теоретико-методологічний аспект / О.М.Мироненко. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – 260 с.; Присяжнюк А.Й. Деякі аспекти державного будівництва у галузі забезпечення безпосередньої демократії за проектом конституції УНР О.Ейхельмана / А.Й.Присяжнюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. Серия «Юридические науки», 2007. – Т.20 (59). - №1. – Режим доступу до журналу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/uztnu/zapiski/2007/law/uch_20_11/07_prisyajnyuk.pdf.; Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки / Д.Яневський. – К.: Дух і література, 2003. – 767 с.
6. Денисов В.Н. Наука міжнародного права в Україні. ХІХ – перша половина ХХ ст. / В.Н.Денисов, К.О. Савчук // Антологія української юридичної думки: [в 10 т.] / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол.) та ін.]. – Т. 8: Міжнародне право / [Упоряд.: В.М. Денисов, К.О. Савчук; Відп. ред. В.М. Денисов]. – К.: Видавничий Дім «Юридична книга», 2004. – С. 7-36.; Заблоцька Л.Г. Ейхельман Отто Оттович / Л.Г.Заблоцька // В кн.: Юридична енциклопедія: [в 6 т.]. – К.: Укр. енцикл. – Т.2. – 1999. – С.320.; Савчук К.О. Оттон Оттович Ейхельман – видатний представник київської школи міжнародного права / К.О.Савчук // Часопис Київського університету права. - 2009. - № 3. – С.236-242.
7. Манелюк Ю.М. Ідея співвідношення форми держави і характеру національного розвитку в історії суспільно-політичної думки України кінця ХІХ – початку ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / Ю.М.Манелюк. – Київ, 2007. – 19 с.; Мошак О.В. Рецепція ідей правової держави в історії української політико-правової думки (в конституції УНР О.Ейхельмана) / О.В.Мошак // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. – Одеса: Астро, 2001. – Вип.12.; Потульницький В.А. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) / В.А.Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 232 с.; Стецюк П. Отто Ейхельман (1854-1943) / П.Стецюк // Вибори та демократія. – 2006. - № 1(7). – С. 122-125.
8. Турчин Я.Б. Отто Ейхельман про місце і роль держави в політичній системі суспільства / Я.Б.Турчин // Сучасне державотворення в Україні: проблеми теорії та історії: Матеріали круглого столу. – Львів: ЛДУВС, 2008. – С. 302-307.

SUMMARY

Turchyn Ya. CONCEPTUAL APPROACHES TO THE TYPOLOGY OF COUNTRIES: POLITICAL AND THEORETICAL IDEAS OF O.EIHELMANN

Social and political views of O.Eihelmann concerning the content of the state as the political institution is analyzed. The typology of states proposed for the «two criteria», namely: the type of political culture and the form of state system is considered. The peculiarities of selection of the best form of state according to O.Eihelmann, namely: mental traits and national instincts of population, its ideology, religion, specific character of territorial location and use of the experience of developed countries are pointed out. The relevance of opinions of O.Eihelmann is highlighted.